

KİTAP TANITIMI

BİLAL UYSAL' IN “TÜRKÇEDE İŞTEŞ ÇATI” ADLI ESERİ ÜZERİNE

Leyla DİLEK¹

Dr. Bilal Uysal' ın Öz Geçmişi

Bilal Uysal, 20.01.1975 tarihinde Burdur'un Bucak ilçesinde dünyaya geldi. İlk, orta ve lise tahsilini Bucak'ta tamamladı. 1994 yılında Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü'nü kazandı. *Âjiniyaz (Haciniyaz)-Karakalpak Türkçesinden Türkiye Türkçesine Çeviri-* adlı lisans tezi ile 1998 yılında aynı bölümden mezun oldu. 1998 yılında Kırşehir'de edebiyat öğretmeni olarak göreve başladı.

Dr. Bilal Uysal' a ait bir görüntü

2001–2007 yılları arası Afyon–Sandıklı İmam-Hatip ve Anadolu İmam-Hatip Lisesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni olarak görev yaptı. Aynı dönemde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sandıklı Meslek Yüksek Okulu'nda dışarıdan görevlendirme ile *Türk Dili ile Hızlı Konuşma ve Yazma* derslerini okuttu.

¹ Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Dili Yüksek Lisans Öğrencisi, Siirt. dilekleyla2@gmail.com ORCID: 0000-0003-3083-2214

2005-2007 yılları arasında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalında Yüksek Lisans çalışması yaptı, 2007 yılında *Dinar ve Evciler Yöresi Ağzı* adlı çalışmasıyla Yüksek Lisans öğrenimini tamamladı. 2007-2010 yılları arasında Isparta Şehit Ali İhsan Kalmaz Anadolu Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği yaptı. 2010-2011 öğretim yılında Isparta Anadolu İmam-Hatip Lisesi'nde görev yaptı.

1 Ağustos 2011 tarihinden itibaren Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi bölümünde Öğretim Görevlisi olarak çalışmaya başladı. 2013 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'nde başladığı doktora öğrenimini 2 Ocak 2017 tarihinde *Türkçede İşteş Çatı* adlı çalışmasıyla tamamlamıştır.

B. Dr. Bilal Uysal'ın Akademik Hayatı

Dr. Bilal Uysal'ın bilimsel çalışmaları, Türk dili alanında filolojik araştırmalar ve Türk dili kültürü üzerinedir. Araştırma ve incelemeye dayalı çalışmalar yapmaktadır. Yurt içinde ve yurt dışında yayımlanmış makale ve bildirileri bulunmaktadır.

UYSAL, B. (2019). *Türkçede İşteş Çatı*. Ankara: Gazi Kitabevi.

UYSAL, B. (2012). *Dinar ve Evciler Yöresi Ağzı*. Afyon: Dinar Belediyesi Yayınları.

UYSAL, B. (2019). *Türkiye Türkçesi III - Sözcük Türleri, Bölüm adı: (Pekiştireçler)*. Ankara: Gazi Kitabevi.

UYSAL, B. (2018). *Türkiye Türkçesi II Biçimbilgisi, Bölüm adı: (Eylem İşletimi - Çatı İşlevi)*. Ankara: Gazi Kitabevi.

UYSAL, B. (2012). *Namık Kemal, Bölüm adı: (Namık Kemal'in Hayat Algısı, Devlet ve Yönetim Anlayışı)*. Ankara: Hece Yayınları.

C. Türkçede İşteş Çatı

İşteş çatı, bir fiil cümlesinde eyleme katılan öznelerin belli bir sürede ortaklaşa gerçekleştirdikleri eylemi ifade eden çatı türüdür. "Çatı, dilbilgisel bir işlevdir, fiil ile özne arasındaki çeşitli ilişkileri bildirir. Çatı ekleri fiil kök ya da gövdesinin sözlük anlamında bir değişiklik meydana getirmez; yalnızca özne ile yüklem ilişkisinde meydana gelen birtakım değişikliklerdir. Bu durumda çatıyı şu şekilde tanımlayabiliriz: Bir fiil cümlesinde fiile katılan öznenin; yüklem ile ilişkisinde *yapan, yapılan, etkilenen veya birlikte yapan ve yaptıran* konumlarından herhangi birisini biçimbirimsel, biçim-sözdizimsel, sözdizimsel ve sözlüksel yapılarla ortaya koyan, genel olarak fiilin kök veya gövdesinin sözlük anlamını değiştirmeyen bir dilbilgisi kategorisidir." (Uysal, 2019: 13).

Dr. Bilal Uysal'ın Türkçede İşteş Çatı adlı eserinin ön ve arka kapak görüntüsü

"Türkçede işteş çatı" adlı bu çalışma, 237 sayfadan meydana gelmiştir. Eserin bölümleri şunlardır:

- I. Bölüm: Dünya Dillerinde ve Türkçede Çatı Kategorisi (s.1-44)
- II. Bölüm: Dünya Dillerinde ve Türkçede İşteşlik (s. 45-116)
- III. Bölüm: Bulgular ve Tartışma (s.117-225)
- Değerlendirme ve Sonuç (s.226-227)
- Kaynakça (s.228-237)

Eserde, Türkçede işteş çatı oluşturan yapılar ve işteş çatı işlevleri esas konuyu içermektedir. Metinde geçen işteş çatılı cümlelerin tamamına ulaşılarak yapı ve işlev konusu irdelenmiştir. Eser oluşturulurken amaçlı örnekleme metodundan en çok çeşitlilik örneklemesine başvurulmuştur. Örnekler, metinlerde kullanılan dile dayandırılmıştır. Sözlü dil, ağız, Türkçenin tarihi dönemleri, çağdaş lehçeler, iç içe birleşik cümleler ve fiilimsilerdeki işteşler alınmamıştır. Üç ana başlıkta sınıflandırılan bu çalışmanın birinci bölümüne tablolar listesi, kısaltmalar, işaretlerin listesi ve taranan eserlerin kısaltmaları verildikten sonra geçilmiştir.

Dünya Dillerinde ve Türkçede Çatı Kategorisi başlıklı ilk bölüm, **Dünya Dillerinde Çatı ve Türkçede Çatı** kategorisi olmak üzere iki alt başlığa ayrılmaktadır. **Dünya Dillerinde Çatı** başlıklı alt bölümde, çatı kategorisi için kullanılan terimler ile çatı türü sayısındaki farklılıklar incelenerek bu konuda genel bir uzlaşımın olmadığı ileri sürülmüştür. Çatı konusunun çok az araştırıldığı, dünya dillerinde çatının oluşturulma yönteminin farklı olduğu ve dillerin kendi aralarında değişik sınıflandırılmalar yaptığı vurgulanmıştır. Araştırmacıların görüşlerine

de yer verilerek, karşılaştırma yöntemiyle çatının kapsamı, içeriği ve tarihçesi hakkında bilgi verilmiştir. **Türkçede Çatı** isimli alt bölüm ise, altı ana başlık ile bunlara ait dört başlıkta incelenmiştir. Türkçede çatı kategorisinin araştırmacıların büyük bir bölümü tarafından sadece "biçimbirimsel" açıdan ele alındığı, çatı oluşturan diğer yapıların göz ardı edildiği ifade edilmiştir. Geçişlilik ve geçişsizliğin çatı kategorisine alınıp alınmaması konusunda birliğin olmadığı ve bu çelişkili durumun çatı sınıflandırma ölçütlerine, sayısına ve eklerin işlevine de yansıdığı vurgulanmıştır. Çatı konusunda yalnızca biçimin değil, işlevin de esas alınması gerektiği ve çatı kategorisinin yabancı dillerden çeviri yoluyla meydana getirilmesi dile getirilmiştir. Türkçede çatı konusunda lehçeler arasında da birliğin olmadığı, yabancı dillerden doğrudan çeviri terimlerle adlandırılma yapıldığı belirtilmiştir. Dolayısıyla, meta lengüistik bağlamda fiil çatısının Türk dilbilimine özgün bir terminoloji ve yorumu yapılamadığı ifade edilmiştir.

Dünya Dillerinde ve Türkçede İşteşlik adlı ikinci bölümde yazar, **Dünya Dillerinde İşteşlik** ve **Türkçede İşteş Çatı** olmak üzere iki ana başlık ile bunlara ait alt başlıklarla konuyu irdelemiştir. **Dünya Dillerinde İşteşlik** alt başlıklı bölümde; İngilizce, Rusça, Farsça, Arapça ve Hint-Avrupa gibi dünya dillerinden örnekler vererek, Türkçede işteş çatıya karşılık gelen yapıları dile getirmiştir. Çoğunlukla, Türkçe ile aynı ya da yakın olan ailelere ait dillerde işteşlik, fiilde biçimbirimsel işaretleyici ile meydana getirilirken, özellikle Hint-Avrupa dillerinde sözdizimsel yöntemle elde edildiğine vurgu yapmıştır. **Türkçede İşteş Çatı** alt başlıklı bölümde ise, işteş çatının birlikte ve karşılıklı yapma işlevleri konusunda bütünlüğün olmadığı, işteşlikle ilgili genel kabullere karşı çıktığı ifade edilmektedir. İşteş çatının biçimbirimsel işaretleyicinin ne olduğu tartışma konusu olmuştur. Dilcilerin görüşleri dikkate alınarak, bu konu örneklerle, özenle analiz edilmiştir. Bu yapılar *biçimbirimsel*, *biçim-sözdizimsel*, *sözdizimsel* ve *sözlüksel* olarak açıklanmıştır. Biçimbirimsel yapı sayesinde cümlede *yapan*, *yapılan*, *işten etkilenen*, *karşılıklı veya birlikte yapan* ve *yaptıran* hakkında bilgiye ulaşılabildiği, yüklemde biçimsel bir değişikliğe neden olduğu, fakat sözdiziminde herhangi bir değişiklik oluşturmadığına değinilmiştir. "İşteşlik, sosyal bir varlık olarak her işi tek başına yapma imkânı olmayan insanın, yapmakta zorlandığı işleri diğer insanlarla paylaşma, yükünü hafifletme ihtiyacından veya bireyin iktidar mücadelesinden, rekabetinden doğmuştur. Bu da bize işteşliğin sosyal bir varlık olan insanın sosyo-psikolojik ihtiyaçlarından doğduğu ve bu ihtiyacın giderilmesinde etkili araç olan dilde ifadesini bulduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Bu sebeple işteşlik insanın ortaklaşma, paylaşma, beraberlik veya paylaşmama, mücadele, bencillik gibi duygularının dile yansımalarıdır." (Uysal, 2019: 56).

Bulgular ve Tartışma adlı üçüncü ve son bölümde ise yazar, bir ana başlık ve buna ait alt başlıklarla konuyu açıklamıştır. **Türkçede İşteş Çatı Oluşturan Yapılar** isimli ana başlıkta, işteş çatının *birlikte ve karşılıklı yapma* işlevleri anlatılmıştır. Yüzey veya mantıksal yapıdaki işteş çatılı cümleler tespit edilerek, işteş çatı oluşturan yapılar ve alan yazında bulunan işteşlik işlevleri incelenmiştir. Dört farklı işteş çatı oluşturan yapıdan bahsedilmiştir: biçimbirimsel, biçim-sözdizimsel, sözdizimsel ve sözlüksel işteşlikler. Biçimbirimsel yapıların eklendiği fiilde sadece biçimsel değişikliğe yol açtığı, biçimsel ve sözdizimsel değişikliğe neden olan yapıların ise *sözdizimsel* olduğu ifade edilmiştir.

Bilimsel araştırmalarda çalışma evrenindeki problemlerin tümünü ortaya çıkarmak çok zordur. "Çalışmanın konusu olan Türkçede işteş çatıyı tüm evreni temsil edecek şekilde incelemenin imkânı yoktur. Evrenin tamamını incelemek yerine evren, evreni temsil edebilecek belirli sayıda metin incelenerek nispeten daha dar ve incelenebilecek bir büyüklüğe indirgenmiştir." (Uysal, 2019: v). Roman türünün tercih edilme nedeni, şahıs kadrosunun ve dil malzemesinin zenginliği olmuştur. Türkiye Türkçesinin başlangıcı olarak kabul edilen 1923' ten 2010 yılına kadar her on yıllık dönemden toplam 9 roman, 2394 sayfalık örnekler bütününden 2232 işteş çatılı cümle fişlenerek sınıflandırılmıştır. Bu çalışma tablo 1' de belirtilmiştir:

Kitap Tanıtımı
Bilal Uysal'ın "Türkçede İşteş Çatı" Adlı Eseri Üzerin

Dönem	Eser Adı	Yazar Adı-Soyadı	Tarih	Sayfa Sayısı
1923- 1930	Sözde Kızlar	Peyami SAFA	1923	208
1930- 1940	Yaban	Yakup Kadri KARAOŞMANOĞLU	1932	198
1940- 1950	Ekmek Kavgası	Orhan KEMAL	1950	158
1950- 1960	Rahmet Yolları Kesti	Kemal TAHİR	1957	383
1960- 1970	Yer Demir Gök Bakır	Yaşar KEMAL	1963	383
1970- 1980	Firavun İmanı	Tarık BUĞRA	1976	229
1980- 1990	Ölünceye Kadar Seninim	Selim İLERİ	1983	280
1990- 2000	Yeni Hayat	Orhan PAMUK	1994	247
2000- 2010	Siyah Süt	Elif ŞAFAK	2007	308

Değerlendirme ve Sonuç bölümünde verilere dayalı bir çalışma yapılmıştır. Daha sonra donanımlı bir kaynakça verilmiştir. Başlangıçta 2017 yılında doktora tezi olarak bilim dünyasına giren bu çalışma, aradan geçen zamanda kitap olarak basılmıştır. Eser, tez formatından çıkarılarak daha kapsamlı bir içeriğe kavuşmuştur. İşteş çatı, mutlaka çoğul özneye sahip olması bakımından diğer çatılardan ayrılır. Geleneksel dilbilgisi kitaplarında ve çatı konusunu işleyen lisansüstü çalışmalarda işlenmişse de geniş bir şekilde Türkçede işteş çatı oluşturan yapılar ve işteşlik işlevlerinin neler olduğu henüz ortaya konmamıştır. Bu çalışmada işteş çatının biçimbirimsel yapının yanı sıra biçim-sözdizimsel, sözdizimsel ve sözlüksel yapıları incelenmiştir.

Dr. Bilal Uysal, öğretici ve güçlü kaleminin yanı sıra zengin bilgi birikimiyle titiz bir araştırma ürünü olan bu eserini akıcı anlatımıyla okuyucuların beğenisine sunmuştur. Yaptığı bu katkılardan dolayı kendisine şükranlarımızı sunuyoruz.

KAYNAKLAR

UYSAL, B. (2019). *Türkçede İşteş Çatı*. Ankara: Gazi Kitabevi.

